

XVII. YÜZYILDA KARAMAN BEYLERBEYİ VE MÜTESELLİMİNE İLİŞKİN BAZI BİLGİLER

Dr. Yusuf OĞUZOĞLU*

Sicillerde, «Bî'l-fi'l Karaman Beylerbeyi..», «Bî'l-fi'l mîr-i mîrân-ı Karaman..», «Eyâlet-i Karaman Muhâfızı..», «Eyâlet-i Karamana Mutasarîf..», «Sâhib-i Devlet Hazretleri..», Mühimmelerde ise, genellikle «Karaman Valisi..», «Karaman Beylerbeyi..» olarak kaydı geçen Beylerbeyi,¹ Karaman Eyâletinde hükümdarın otoritesini temsil eden en yüksek yöneticiydi. Eyâletin her sancağına, doğrudan doğruya merkezden bir Sancak Beyi atanırken, Paşa Sancağı diye adlandırılan biri doğrudan beylerbeyinin yönetimine bırakılmıştı.² İncelediğimiz dönemde, Konya Sancağı Paşa Sancağı olup, Karaman Beylerbeyi Konya Şehrinde oturuyordu.³

Sicillerde, Karaman Beylerbeyine ilişkin çeşitli atama emirlerinin örnekleri bulunmaktadır.⁴ Hemen bütün örneklerde görüldüğü üzere, atanacak kişide «yarar, emekdâr ve her vechile müstahakk-ı inâyet..» olması gibi nitelikler aranmakta idi. Ayrıca, «hakkında mezîd-i inâyet-i ra'fet-i seniyye-i pâdişâhî..» belirtmiş olması gerekiyordu. Şüphesiz ki, bu konu ilgilinin iyi bir kul olmasıyla ilgiliydi.⁵

*) Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yakınçağ Tarihi Kürsüsü Asistanı.

1) Bk. BA Mühimme III/67, 211, 110/80, 108, Konya Şer. Sic. 18/250, 19/122, 35/199, 17/225, 27/246, 12/66, 14/152.

2) Yücel, Yaşar: «Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler», *Bellekten* XXXVIII/152 (Ekim 1974) ss. 657-708.

3) İncelediğimiz Dönemde Karaman Beylerbeyi, Konya şehir merkezinde Bedelci Mehmet Ağa Sarayı adıyla anılan özel bir sarayda oturuyordu. Bk. Oğuzoğlu, Yusuf: 17. Yüzyılda Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinde Araştırma, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Basılmamış Doktora Tezi, Nr. 61 (Ankara 1981) ss. 14-15.

4) Örneğin Bk. Konya Şer. Sic. 38/1, 19/4, 35/77.

5) 1685 (1095) yılında Karaman Beylerbeyi Abdülmümin Paşa şehid olunca, yerine, Vezir İbrahim Paşa'nın arzı ile Rüstem Paşa atanmıştı. Bk. Konya Şer. Sic. 28/8.

XVII. Yüzyılda Karaman Beylerbeyiliğine getirilmiş kişilerde bu beylerbeyiliğin büyüklüğüne ve önemine uygun görevlerde bulunmuş olması gibi bir özellik aranmadığı görülmektedir. Örneğin, Gurebâ-yi Yemîn ağası olan Ahmed Ağa, 13 Nisan 1675 (16 Muharrem 1086) tarihinde doğrudan Karaman Beylerbeyiliğine atanmıştı.⁶ Bu görevine arpalık yoluyla sahip olmadığı anlaşılan Kırk Kilise Sancak Beyi Ebubekir'in de 26 Ağustos 1690 (20 Zilka'de 1101) tarihli atama emri bulunmaktadır.⁷

Diğer taraftan, arpalık olarak çeşitli sancaklara mutasarrıf iken, bekletilmekte olan bir çok yöneticinin de Karaman Beylerbeyiliği'ne getirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, 3 Nisan 1673 (14 Zilhicce 1083) de Ali Paşa Ankara, 18 Mart 1681 (26 Safer 1092) de Ahmed Paşa Yanbolu, 27 Ağustos 1684 (15 Ramazan 1095) de Rüstem Paşa Malatya ve Anteb, 4 Ağustos 1686 (13 Ramazan 1097) de Osman Paşa Tırhala sancaklarına «ber vech-i arpalık» mutasarrıf iken Karaman Beylerbeyi olmuşlardı.⁸

Aynı zamanda vezirlik rütbesi taşıyan Karaman Beylerbeyileri'nin de kaydı geçmektedir. Bunlar arasında, «Hanya muhâfızı olub hâlâ Bozca Adasında olan» Vezir Ahmed Paşa 25 Kasım 1692 (15 Rebiyülevvel 1104),⁹ «Sakız Muhâfazasında olan» Vezir İsmail Paşa 25 Şubat 1691 (25 Cemâziyel-evvel 1102),¹⁰ tarihlerinde atanmışlardı. Ayrıca, Vezir İbrahim Paşa'yı Mart 1693 (Receb 1104) de,¹¹ Vezir Mehmed Paşa'yı Eylül 1690 (Zilhicce 1101),¹² Vezir Hasan Paşa'yı Eylül 1698 (Cemaziyel-evvel 1110)da¹³ Karaman Beylerbeyi olarak görmekteyiz.

Beylerbeyi'nin görevlerini kısaca, bölgesinde bütün «umur-u siyâsette» sultânın temsilcisi olmak, divânında çeşitli işleri karara bağlamak, bölgesinde güvenliği sağlamak, tımarlıların atanma ve terakkîlerini yürütmek şeklinde tanımlamak mümkündür.¹⁴ Beylerbeyi atanma emirle-

6) Bk. Konya Şer. Sic. 20/300.

7) Bk. Konya Şer. Sic. 35/7.

8) Bk. Konya Şer. Sic. 19/4, 25/7, 28/8, 31/17. Bunlardan Ali Paşa, Doğançı Ali Paşa olarak anılıyordu. Kendisi, Enderunda yetişmiş, ikinci doğançı iken 1071 (1081) yılında Eğri, sonra Ankara sancaklarına atanmış, 1083 yılında Karaman Beylerbeyi olmuştu. Bk. Mehmed Süreyya: Sicill-i Osmanî, s. 517.

9) Bk. Konya Şer. Sic. 38/4.

10) Bk. Konya Şer. Sic. 36/5.

11) Bk. Konya Şer. Sic. 12/66.

12) Bk. Konya Şer. Sic. 35/199.

13) Bk. Konya Şer. Sic. 34/7.

rinde, bu görevi sırasında yapması gerekli işler ana çizgileriyle belirtilir. «Zapt ve rapt-ı memleket ve himâyet ve siyânet-i kül ve raiyyet bâbında ve sâyir fermânım olan hidemât-ı humâyûnum itmâm ve tekmilinde bezli-makdûr ve sa'y-i nâ-mahsûr eyleyüb..» şeklinde ifâdesini bulan bu görevler aynı zamanda orta-doğu devlet anlayışına uygun düşmektedir.

Beylerbeyi'nin en önemli görevlerinden biri, eyâlet sınırları içindeki reâyânın korunmasıydı. Bazı sicillerde Karaman Beylerbeyi için «eyâlet-i Karaman Mufâfızı» denilmektedir. Beylerbeyi, reâyânın güvenliğini «şer' ve kanûn üzre» korumakla yükümlüydü. Başta mütesellim olmak üzere yanındaki kuvvetlere, suçluları yakalatıp Kadı'ya teslim ettirirdi. Siciller, beylerbeyi'nin ve adına mütesellim'in, atadıkları «mübâşir»lerce, suçluları ve şikâyet edilen kişileri mahkemeye getirttiklerini gösteren örneklerle doludur.

Beylerbeyi'nin bir başka önemli görevi de askerîdir. Kapısında büyük sayıda atlı ve tüfenkli «levendât» beslediği gibi, eyâletteki diğer askerî kuvvetlerin başıdır.¹⁵ İkinci Viyâna seferinin arkasından patlak veren sürekli savaşlar, sürekli askere ihtiyac gösterdiğinden beylerbeyiler için sorunlar ortaya çıkmıştır. Beylerbeyilerin maddî olanaklarını zorlayıcı bu yeni durumda, belki de yeterince istekli davranmamaları üzerine, merkezî hükümet'in beylerbeyi atanması sırasında özel koşul ihdâs ettiği görülmektedir, «...evvel-i baharda mükemmel kapu kulla sefer-i hümâyûnuma gelinmek üzere..», «evvel-i baharda darb ve harbe kâdir yarar ademlerinle sefer-i hümâyûna gelmek şartıyla Karaman Eyâletini sana tevcih..» şeklinde ifâdesini bulan hükümler aynı zamanda Beylerbeyinin incelediğimiz dönemdeki askerî görevinin önemini vurgulamaktadır.¹⁶

Beylerbeyi merkezdeki «divân-ı hümâyûn»un küçük bir benzeri niteliğindeki divânında eyâletin çeşitli sorunlarını, işlerini görüşür, karara

14) İnalçık, Halil: «Eyâlet» «Encyclopedia of İslam» İkinci. Baskı.

15) Kasım 1677 (Şaban 1088) tarihinde Beylerbeyi olan Ali Paşa'nın en az 600 sekbanı olduğu anlaşılıyor. Bk. Konya Şer. Sic. 13/269. Beylerbeyi'nin askerî görevinin kapsamı ve niteliğini şu kayıttan izlemek mümkündür: «.....İmdi, sen ki mîr-i mîrân-ı müşârilayhsin, bu zamânı sâir zamâna kıyâs etmeyib müstevfî âdemler ile mükemmel ve mürettib kapun ve taht-ı eyâletinde vâki' sancağ beğleri ve züemâ ve erbâb-ı tîmâr ve alay beğleri ile rikâb-ı kâmiyâbınla sefer-i hümâyûnuma me'mûr olmuştundur... Rûz-ı hıızırda İsakçı sahrasında ordû-yi hümâyûnuma ilhâk ve mülâkî olman bâbında fermân-ı âlişânım sâdir olmuştur... (Evâsıt-ı zilkâde 1088), Konya Şer. Sic. 24/296.

16) 27 Ekim 1682 (24 Şevval 1093) ve 25 Kasım 1692 (15 Rebiyül-evvel 1104) tarihli atama emirlerinden, Bk. Konya Şer. Sic. 27/13 ve 38/4.

bağlardı Mustafa Akdağ, 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra valilerin daha geniş yargılama yetkileri olduğuna işaret eder.¹⁷ Gerçekten elimizdeki kayıtlar bu görüşü doğrulamaktadır. «Divân-ı Karaman» olarak kaydı geçen Beylerbeyi divânında, mahkemece görevlendirilmiş bir Nâib'in katıldığı oturumlarda, Beylerbeyi'nin huzurunda çeşitli meseleler karara bağlanıyordu. Örneğin, Beylerbeyi'nin kendi özel meseleleri,¹⁸ adî zabıta olayları,¹⁹ toprak, miras, mülk anlaşmazlığı gibi şehirlinin çeşitli işleri,²⁰ taşrada vukû bulan çeşitli olaylar²¹ bu şekilde «akd-i meclis» yapılarak ele alınmıştı.

Mütesellim'in atanması ve görevlerine gelince: Mütesellim'lik kurumunun 18. yüzyıldaki durumunu incelemiş olan Yücel Özkaya ile II. Mahmut devrindeki durumunu incelemiş olan Musa Çadırcı Mütesellim'liğin ortaya çıkışı konusunda Talat Mümtaz Yaman tarafından atılmış olan görüşe katılırlar.²² Mütesellimlik 16. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştı. Bazen vâli bazen de sancak beyleri, görevleri başına gidinceye kadar bölgenin yönetimini vekâleten geçici bir süre için adamlarından birine veriyorlar ve bunlara «mütesellim» ünvanı veriliyordu.

İncelediğimiz dönemde mütesellim, Karaman Eyâleti ve Paşa sancağı olan Konya sancağı için adı sürekli olarak geçen bir yönetici durumundaydı. Karaman Beylerbeyi'nin ilk işi kendisine bir mütesellim atamaktı. Sicillerde çoğunlukla, beylerbeyi tayin emriyle birlikte, O'nun mütesellim atama buyrulduyu arka arkaya kaydedilmiştir.

Beylerbeyi, atamış olduğu mütesellim için, Konya Kadısı'na bir buyruldu gönderdikten başka, mütesellime de bir belge buyruldu vermekteydi.²³ Ayrıca atamanın kesinlik kazanabilmesi için pâdişah onayı gerekti-

17) Akdağ, Mustafa: «Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi», TAD IV/6-7, 1966, ss. 201-247.

18) Bk. Konya Şer. Sic. 15/67.

19) Bk. Konya Şer. Sic. 14/107.

20) Bk. Konya Şer. Sic. 32/245, 246, 247.

21) Bk. Konya Şer. Sic. 14/150-153.

22) Özkaya, Yücel: «XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi» A. Ü. D. T. C. F. D. XXVIII/3-4 (1970), ss. 369-390. Çadırcı, Musa: «II. Mahmut Döneminde Mütesellimlik Kurumu», A. Ü. D. T. C. F. D. XXVIII/3-4 (1970), ss. 278-296. Krg. Yaman, Talât Mümtaz: «Osmanlı İmparatorluğu Teşkilâtında Mütesellimlik Müessesesine Dair», Türk Hukuk Tarihi Dergisi, I (Ankara 1944) ss. 75-105.

23) Bk. Konya Şer. Sic. 35/7.

ğinden, merkezden berat da çıkıyordu.²⁴ Beylerbeyinin görevli olarak Konya dışında olduğu bir sırada mütesellimliğın boşalması halinde, merkezce hemen yeni bir mütesellim gönderilirdi.²⁵

Mütesellim atayan beylerbeyi, Kadı'ya gönderdiği buyruhduda, eyâletın kendisine «inâyet» olduğu târihi, «zapt ve raptı» için «nasb ve tâyin» ettiği mütesellimin ismini belirtirdi.²⁶ Mütesellime hitâben yazılan buyruhduda ise, görevleri sıralandıktan başka, «eyâlet-i mezbûre âyân ve eşrâfı ve reâyâ» sının adı geçeni mütesellim bilip sözünden dışarı çıkmamaları emredilirdi.²⁷

Mütesellimin yerine vekil bırakma yetkisi vardı. 1698 (1109) sonlarında köyleri dolaşmaya çıkan mütesellim «mütesellimliğe müteallik umûruna» vekil bırakmış ve bu vekâlet 45 gün sürmüştü.²⁸ Karaman Beylerbeyliği'ne atanıp fakat doğruca sefere giden Mehmed Paşa'nın mütesellimi Mustafa Ağa, kendisi Konya'ya gelmeden, Kadı'ya gönderdiği 16 Nisan 1677 (12 Rebîyü'l-evvel 1088) tarihli mektubunda «mukaddemce zapt için» vekil bıraktığı kişinin adını veriyordu.²⁹

Özkaya, 18. yüzyıl boyunca tâyin edilen mütesellimlerin hemen hemen hepsinin yerli hânedanlara mensup kişiler olduğunu söylemektedir.³⁰ İncelediğimiz dönemde ise, Karaman mütesellimi olarak karşımıza çıkan kişilerin genellikle Beylerbeyi ile birlikte gelen ve O'nunla giden, O'nun adamları kişiler olduğu gözlenmektedir. Beylerbeyi buyruhdularında yeni mütesellim için, «...ağalarımızdan..»; «...kethüdâmız..» şeklinde kayıtlar bulunması,³¹ bunun kanıtıdır. Bundan da öte, kardeşini mütesellim yapan Beylerbeyi'lerde vardı. Örneğin, 1661 (1071) yılında Mustafa

24) Bk. Konya Şer. Sic. 10/267, 19/172, 31/267.

25) Karaman Beylerbeyi seferde iken, Mütesellimin Konya'da ölmesi üzerine Mayıs 1660 (Şevval 1070) de, Mütesellimin hapsi üzerine Aralık 1675 (Şevval 1087) de, Konya Mütesellimliğine merkezden doğrudan atama yapılmıştı, Bk. Konya Şer. Sic. 10/272 ve 13/293.

26) Bk. Konya Şer. Sic. 38/2, 13/269.

27) «.....Siz ki, eyâlet-i mezbûre âyân ve eşrâfı ve reâyâsısız, mezbûr tarafımızdan üzerinizde mütesellim bilip olgelen hususlarda sinîn-i sâbık üzre merkûmun sözünden taşra vaz' ve hareket etmiyesiz...» Konya Şer. Sic. 35/7.

28) Bk. Konya Şer. Sic. 32/38.

29) Bk. Konya Şer. Sic. 23/161.

30) Özkaya, Yücel, adı geçen araştırma, s. 373.

31) Bk. Konya Şer. Sic. 31/262, 13/269.

Paşa'nın kardeşi Osman Ağa, 1682 (1092) yılında Ahmet Paşa'nın kardeşi olan Hasan Ağa mütesellimlik yapmışlardı.³² Karaman Beylerbeyi iken şehid olan Abdülmûmîn Paşa'nın yeğeni Seyid Mehmed Ağa'yı 1687 (1098), Ünlü, Yeğen Osman Paşa'nın yeğeni Ahmed Bey'i de 1688 (1100) yılında Karaman Eyâleti mütesellimi olarak görmekteyiz.³³

Mütesellimin, hem idârî hem de mâlî konularda, Beylerbeyi adına tasarruflarda bulunan bir yönetici olması, O'nun bu şekilde, Beylerbeyinin en yakınları arasından seçilmesini doğal hâle getirmektedir.

Diğer taraftan, daha önceki görevi mütesellimlik olup yeni beylerbeyi tarafından, Karaman eyâleti Mütesellimliği'ne getirilenler de vardı. Nisan 1676 (Rebiyü'l-evvel 1087) de mütesellim olarak kaydı geçen, Ali Ağa, daha önce Bolu Sancağı Mütesellimi, Ağustos 1687 (Ramazan 1098) de adı geçen Yusuf Ağa ise, daha önce Hama Sancağı mütesellimi idiler.³⁴

Mütesellimlerin görevlerine gelince: Beylerbeyi, mütesellimi için Kadı'ya yazdığı buyruhduda, kendisini eyâletin zapt ve raptı için «nasb ve irsâl» ettiğini, adına tahakkuk edecek «cürm ve cinâyet ve dem ve diyet ve rüsûm» her ne ise «ahz ve kabz» ettirilmesini ifâde eder.³⁵ Buradan çıkarabileceğimiz sonuç, Mütesellim'in asıl görevinin, beylerbeyi adına eyâletin yönetimine katılmak ve O'nun her türlü gelirlerini tahsil etmektir. Gerçekten, sicil kayıtlarından, mütesellimlerin, Beylerbeyi eyâlette olsun veyâ olmasın, O'nun adına suçluları mahkemeye getirttiğini,³⁶ «vekil harcı» olarak esnafa borçlarını ödediğini,³⁷ divânda «huzûrda akd-i meclis» yapıldığını,³⁸ haslarını iltizâma verdiğiğini,³⁹ gelirlerini tahsil ettiğini,⁴⁰ kısaca, beylerbeyi'ne ait her türlü görevde O'nun vekîli gibi hareket ettiğini izlemekteyiz.

32) Bk. Konya Şer. Sic. 10/267, 26/49.

33) Mehmed Halife (Silâhdar-Fındıklılı): Silâhdar Tarihi, Türk Tarih Encümeni neşri, II. 260, 1928.

34) Bk. Konya Şer. Sic. 21/281, 34/63-68.

35) Bk. Konya Şer. Sic. 16/191, 38/1, 28/8.

36) Bk. Konya Şer. Sic. 35/141, 149, 12/66, 18/250.

37) Bk. Konya Şer. Sic. 18/9, 123, 19/122, 35/199.

38) Bk. Konya Şer. Sic. 13/192, 20/280.

39) Bk. Konya Şer. Sic. 17/249.

40) Bk. Konya Şer. Sic. 33/216.

Beylerbeyi'nin her hangi bir nedenle eyâletin başında bulunmadığı zamanda, merkez, O'nunla ilgili işlerde doğrudan mütesellimi taraf kabul ediyordu. «Konya Mütesellimine», «Karaman Mütesellimine» başlıklı çeşitli emirlerde, mütesellimden idâri ve askerî konularda çeşitli işlerin görülmesi emredilmekteydi.⁴¹ Bu durumda, merkez, görevin yerine getirilememesi veya kötüye kullanılması durumunda mütesellimi sorumlu tutmaktaydı. Temmuz 1674 (Rebiyü'l-âhir 1085) yılında «zorbalık ile fakirleri tâciz ettiği tesbit edilen Konya mütesellimi pâdişah çadırı önünde» katledilmişti.⁴² Kasım 1676 (Şaban 1087) de ise, kendisine emredildiği halde, eşkiyalığı önleyemediği saptanan «Karaman Mütesellimi» Ali Ağa'nın mallarına el konularak, kendisi Konya kalesine hapsedilmişti.⁴³

41) Bk. Konya Şer. Sic. 33/261, 11/190-192, 28/291.

42) Defterdâr Sarı Mehmed Paşa : Zübde-i Vekaiyât, Sadeleştiren Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1977, I, s. 81.

43) Hapsedilmiş olan Mütesellim Ali Ağa, daha sonra «kazâ halkının» araya girip, kadı'nın da arz etmesi üzerine, ikinci bir emirle salıverilmişti. Bk. Konya Şer. Sic. 13/276, 13/292-93.